

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی گروه تاریخ

مهاجرت ایرانیان به هند در دوره صفویه

استاد راهنما: دکتر محمد حسن رازنهان

استاد مشاور: دکتر هوشنگ خسروییگی

دانشجو: علیرضا دارابی

رشته: تاریخ ایران اسلامی

بهار ۹۲

تقدیم

به نام خداوندی که نعمت بزرگ پدر و مادر را بر سر فرزندان ارزانی داشت.

به نام او که پدر و مادر را منت و نعمت قرار داد.

تقدیم به روح پدر عزیزم

تقدیم به مادر عزیزم به خاطر تمامی زحماتی که در دوران پر فراز و نشیب زندگی ام

متحمل شد.

تقدیم به همسر مهربانم که در تمام طول تحصیل یاریم نمود.

تقدیم به فرزندان گلم محمد صادق و بنیتا که در مدت تحصیل کمتر وقت نمودم که در

کنار آنها باشم.

تقدیم به دایی عزیز و مهربانم که جای پدرم را برایم پر کرد و یکی از اصلی ترین

مشوقان من در امر تحصیل بود.

تقدیم به آنان که در راه کسب علم و معرفت برای من آنچه در توان داشتند انجام دادند.

تقدیم به آنان که مشوق راه دانشم بودند.

تقدیم به تمام کسانی که برای من زحمت کشیدند تا کمبود پدر را احساس نکنم.

امیدوارم بتوانم ادای دین کنم و به خواسته آنان جامه عمل بپوشانم.

خدایا عاقبت به خیری و عافیت و طول عمر برای آنان و برای گذشتگان مغفرت و

آمرزش را از درگاهت مسألت دارم.

سپاس :

به مصداق «من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق» بسی شایسته است از استاد فرهیخته و فرزانه جناب آقای دکتر محمد حسن رازنهان که با نکته‌های دلاویز و گفته‌های بلند، صحیفه‌های سخن را علم پرور نمود و همواره گلشن سرای علم و دانش را با راهنمایی‌های کار ساز و سازنده بارور ساختند؛ تقدیر و تشکر نمایم.

همچنین از استاد گرامی و فرهیخته جناب آقای دکتر هوشنگ خسروبیگی که با راهنمایی‌هایشان و سعه صدر در هر چه بهتر شدن این پژوهش مرا یاری کردند، کمال تشکر و قدردانی را دارم. همچنین از اساتید دوران تحصیل در دوره کارشناسی ارشد تشکر و قدردانی می‌کنم.

چکیده

مهاجرت یا کوچ کردن همواره یکی از راه کارهایی بوده است که انسان را در تلاش خود برای سازگاری با محیط و فائق آمدن بر دشواری‌ها کمک کرده است.

مهاجرت از فلات ایران به شبه قاره هند پدیده‌ای منحصر به یک دوره زمانی معین نیست در این پژوهش سعی بر آن شده است که ضمن بررسی چگونگی مهاجرت ایرانیان به هند در این دوره زمانی، به چرایی عوامل داخلی و خارجی این مهاجرت به عنوان مهم‌ترین هدف پژوهش پرداخته شود.

برای دستیابی به عوامل مهاجرت از دو روش توصیفی و تحقیق‌های تحلیلی و تبیینی استفاده شده است. استفاده از نظریه‌ها و دیدگاه‌های جامعه‌شناسان غربی از جمله اورت اس لی و ساستاد و راونشتاین و نظریه پردازان ایرانی همچون لهسایی زاده و زنجانی در خصوص مهاجرت در پژوهش پیش رو سعی شد ضمن معرفی مهم‌ترین مهاجران ایرانی به هند، عوامل جاذبه و دافعه در این مهاجرت مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. استقرار امرای فرهنگ دوست تیموری در هند، شهرت دیرینه هند از نظر وجود امکانات و ثروت‌های مادی، مجاورت شبه قاره با سرزمین‌های ایرانی، وجود زمینه‌های گسترده تجاری میان دو سرزمین و جایگاه زبان و ادبیات فارسی در هند از مهم‌ترین عوامل جاذبه برای این مهاجرین بوده است. در این میان تغییر سیاسی و مذهبی حکومت در ایران در دوره صفویه در افزایش انگیزه برای برخی مهاجرین موثر بوده است.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که در میان دلایل مختلف مهاجرین برای مهاجرت، انگیزه‌های

اقتصادی بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است.

واژگان کلیدی: مهاجرت ایرانیان، هند، بابریان، صفویه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	کلیات، مقدمه .....
۲	۱ - بیان مسأله .....
۳	۲. اهمیت موضوع .....
۴	۳. سؤال اصلی .....
۴	۳-۱. سؤال‌های فرعی .....
۴	۴. فرضیه‌های تحقیق .....
۵	۵. اهداف تحقیق .....
۵	۶. روش و مراحل انجام تحقیق .....
۵	۶-۱. الگوی کلی روش تحقیق .....
۵	۶-۲. روش‌ها و ابزار جمع‌آوری اطلاعات .....
۵	۶-۳. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات (تحلیلی) .....
۶	۷ - تئوری‌ها و دیدگاه‌های تحلیلی و نظری .....
۹	پیشینه پژوهش .....
۱۰	۷. نگاهی به منابع .....
۱۱	۱. مآثرالکرام .....
۱۱	۲. ریاض العارفين .....
۱۲	۳. تذکره صبح گلشن .....
۱۳	۴. تذکره نصرآبادی .....
۱۳	۵. کلمات الشعرا .....
۱۴	۶. تذکره روز روشن .....
۱۴	۷. تذکره خزانه عامره .....
۱۵	۸. تاریخ نظم نثر در ایران و در زبان فارسی .....
۱۶	۹. در قلمرو خانان مغول .....

- ۱- فصل اول: مهاجرت و پیشینه مهاجرت ایرانیان به هند از قرن هفتم تا دهم ۱۷
- ۱-۱ مهاجرت ۱۸
- ۱-۱-۱ انواع مهاجرت ۱۹
- ۱-۱-۱-۱ مهاجرت داخلی ۱۹
- ۱-۱-۱-۲ مهاجرت خارجی ۱۹
- ۲-۱-۱ دیدگاه سیاسی مهاجرت ۲۰
- ۳-۱-۱ دیدگاه اجتماعی مهاجرت ۲۱
- ۶-۱-۱ تاریخچه مهاجرت ۲۱
- ۲- هند و پیشینه مهاجرت ایرانیان به هند ۲۲
- ۱-۲-۱ جغرافیای طبیعی هند ۲۲
- ۱-۲-۱-۱ آب و هوا ۲۳
- ۲-۱-۲-۱ رودخانه‌های مهم ۲۴
- ۳-۱-۲-۱ جغرافیای سرزمین هند در دوران مورد پژوهش ۲۴
- ۲-۲-۱ قوم و نژاد ۲۸
- ۳-۲-۱ مهاجرت در تاریخ هند ۲۹
- ۴-۲-۱ پیشینه مهاجرت ایرانیان به هند ۲۹
- ۱-۴-۲-۱ برهان‌الدین شاه خلیل اله ۳۷
- ۲-۴-۲-۱ شیخ آذری طوسی ۳۸
- ۳-۴-۲-۱ شیخ شمس‌الدین عراقی ۳۸
- ۴-۴-۲-۱ محمود قاون (گاوان) ۳۹
- ۵-۴-۲-۱ سید میر علی همدانی ۳۹
- ۶-۴-۲-۱ رکن‌الدین حسینی آملی ۴۰
- ۷-۴-۲-۱ جلال‌الدین دوانی کازرونی ۴۰
- ۸-۴-۲-۱ پیر جمال اردستانی ۴۱
- ۹-۴-۲-۱ سید کاظمی ۴۲
- ۱۰-۴-۲-۱ مکتبی شیرازی ۴۲
- ۱۱-۴-۲-۱ مولانا نظیری ۴۲

- ۱-۲-۴-۱۲ محمد بن داوود بن محمد بن محمود شادی آبادی ۴۳
- ۱-۲-۴-۱۳ لطفی شیرازی ۴۳
- ۱-۲-۴-۱۴ مولانا شهیدی قمی ۴۳
- ۱-۲-۴-۱۵ کمال‌الدین عبدالرزاق ابن اسحاق سمرقندی ۴۴
- ۲- فصل دوم: مهاجرین ایرانی در دوره ظهیرالدین بابر (۱۴۸۳/۸۸۸ - ۱۵۳۰/۹۳۶) ۴۵
- ۱-۱-۲-۱ ظهیرالدین بابر (۸۸۸-۹۳۶ ه. ق. / ۱۵۳۰-۱۴۸۳ م) ۴۶
- ۲-۲: مهاجرین دوره ظهیرالدین بابر ۴۷
- ۱-۲-۲-۱ خواند میر ۴۷
- ۲-۲-۳-۳ میر محمد مؤمن استرآبادی ۴۸
- ۲-۲-۴-۴ هاشمی کرمانی ۴۸
- ۲-۲-۵-۵ وفایی خوافی ۴۹
- ۲-۲-۶-۶ مولانا نرگسی ۴۹
- ۲-۲-۷-۷ مولانا جارویی هروی ۵۰
- ۲-۲-۸-۸ ملّا شهاب‌الدین هروی ۵۰
- ۲-۲-۹-۹ محمد بن یوسف طیب هروی ۵۰
- ۲-۲-۱۰-۱۰ یوسفی هروی ۵۱
- ۲-۲-۱۱-۱۱ مولانا محمد طالب هروی ۵۱
- ۲-۲-۱۲-۱۲ تاجی ۵۱
- ۲-۲-۱۳-۱۳ زینتی سبزواری ۵۲
- ۲-۲-۱۴-۱۴ شاه جلال بخاری ۵۲
- ۲-۲-۱۵-۱۵ آتشی قندهاری ۵۲
- ۲-۲-۱۶-۱۶ عبدالعزیز ابهری ۵۲
- ۲-۲-۱۷-۱۷ اثیرالدین ۵۳
- ۳- فصل سوم مهاجرین ایرانی در دوره نصیرالدین محمد همایون (۱۵۰۸/۹۱۳ - ۱۵۵۰/۹۵۷) ۵۴
- ۱-۳: نصیرالدین محمد همایون ۵۵
- ۲-۳ معرفی تعدادی از مهاجرین معروف و برجسته این دوره ۵۶

- ۳-۲-۱ شاه طاهر انجدانی (دکنی) ۵۶
- ۳-۲-۲ شوقی تبریزی ۵۷
- ۳-۲-۳ قاضی یحیی لاهیجی ۵۷
- ۳-۲-۴ حیدر کلوج ۵۷
- ۳-۳ کسانی که به دلایل سیاسی به هند رفتند: ۶۱
- ۳-۴ کسانی که به دلایل اقتصادی و به دست آوردن مناصب و دعوت دیگران (جاذبه هند) به هند رفتند: ۶۱
- ۳-۵ کسانی که همراه دیگران به هند رفتند: ۶۲
- ۳-۶ کسانی که به هند رفتند ولی به ایران بازگشتند: ۶۲
- ۳-۷ کسانی که جهت سیاحت و تجارت به هند رفتند: ۶۲
- ۴-فصل چهارم: مهاجرین ایرانی در دوره جلال‌الدین اکبر (۱۵۴۲/۹۴۸-۱۶۰۵/۱۰۱۴) ۶۴
- ۴-۱: جلال‌الدین اکبر (۱۰۱۴-۹۴۸ ه. ق. / ۱۶۰۵-۱۵۴۲ م) ۶۵
- ۴-۲ فصل دوم: دین الهی ۶۶
- ۴-۳ معرفی تعدادی از معروفترین مهاجرین این دوره ۶۹
- ۴-۳-۱ سید جلال‌الدین عرفی شیرازی: ۶۹
- ۴-۳-۲ مولانا ملک محمد قمی ۷۰
- ۴-۳-۳ حکیم رکنای کاشانی ۷۰
- ۴-۳-۴ محمد حسین نظیری نیشابوری ۷۱
- ۴-۳-۵ قاضی نوراله شوشتری ۷۱
- ۴-۳-۶ محمد رضا نوعی خوبوشانی ۷۲
- ۴-۳-۷ میر ابوالفتح گیلانی ۷۳
- ۴-۳-۸ خواجه حسین ثنایی ۷۳
- ۴-۳-۹ حیاتی کاشی ۷۴
- ۴-۳-۱۰ مولانا حیاتی گیلانی ۷۴
- ۴-۳-۱۱ مولانا ملک‌الشعرا غزالی مشهدی ۷۵

- ۷۵ ..... ۴-۳-۱۲ نورالدین محمد ظهوری ترشیزی
- ۷۶ ..... ۴-۳-۱۳ محمد قاسم فرشته
- ۹۳ ..... ۴-۵ کسانی که به دلایل سیاسی به هند رفتند
- ۹۴ ..... ۴-۶ کسانی که به دلایل اقتصادی و به دست آوردن مناصب و دعوت دیگران (جاذبه هند) به هند رفتند
- ۹۵ ..... ۴-۷ کسانی که به دلایل مذهبی مهاجرت کردند
- ۹۶ ..... ۴-۸ کسانی که جهت سیاحت و تجارت به هند رفتند
- ۹۶ ..... ۴-۹ کسانی که به هند رفتند ولی به ایران بازگشتند
- ۹۶ ..... ۴-۱۰ کسانی که همراه دیگران به هند رفتند
- ۹۸ ..... ۵- فصل پنجم: مهاجرین ایرانی دوره نورالدین جهانگیر (۹۷۶/۱۵۶۹ - ۱۰۳۶/ ۱۶۲۷)
- ۹۸ ..... ۵-۱ نورالدین جهانگیر (۱۰۳۶-۹۷۶ ه. ق. ۱۶۲۷-۱۵۶۹ م)
- ۱۰۳ ..... ۵-۲ معرفی تعدادی از مهاجرین معروف دوره‌ی جهانگیر
- ۱۰۳ ..... ۵-۲-۱ ابوالقاسم میرفندرسکی
- ۱۰۳ ..... ۵-۲-۲ میر الهی، میر عمادالدین محمود همدانی
- ۱۰۳ ..... ۵-۲-۳ تقیالدین اوحدی بلیانی
- ۱۰۴ ..... ۵-۲-۴ باقی نهاوندی
- ۱۰۴ ..... ۵-۲-۵ روح الامین (میر جمله شهرستانی)
- ۱۰۵ ..... ۵-۲-۶ آقا شاپور
- ۱۰۵ ..... ۵-۲-۷ ملک الشعرا طالب آملی
- ۱۰۶ ..... ۵-۲-۸ ابوطالب کلیم همدانی
- ۱۱۶ ..... ۶-۳ کسانی که به دلایل سیاسی به هند رفتند:
- ۱۱۷ ..... ۶-۳ کسانی که به هند رفتند ولی در نهایت به ایران بازگشتند:
- ۱۱۷ ..... ۶-۴ کسانی که جهت سیاحت و تجارت به هند رفتند:

- ۵-۶ کسانی که به دلایل مذهبی مهاجرت کردند: ۱۱۷
- ۶-۷ کسانی که به دلایل اقتصادی، رسیدن به مناصب و دعوت دیگران به هند مهاجرت کردند: ۱۱۷
- ۶ - فصل ششم: مهاجرین ایرانی دوره شهاب‌الدین شاهجهان شاه، صاحبقران. ۱۶۲۷/ ۱۲۰
- ۶-۱ شاه جهان (۱۰۳۷-۱۰۶۷ ه. ق. / ۱۶۵۷-۱۶۲۷ م) ۱۲۱
- ۶-۲ معرفی تعدادی از معروفترین مهاجران دوره شاهجهان ۱۲۳
- ۶-۲-۱ میرزا رضی دانش مشهدی ۱۲۳
- ۶-۲-۲ ملا طغرا مشهدی ۱۲۳
- ۶-۲-۳ حاجی جان محمد قدسی مشهدی ۱۲۴
- ۶-۲-۴ میر سیدی (صیدی) طهرانی ۱۲۴
- ۶-۲-۵ محمدعلی صائب تبریزی ۱۲۴
- ۶-۲-۶ میر یحیی کاشی ۱۲۵
- ۶-۲-۷ سرمدی کاشانی ۱۲۵
- ۶-۲-۸ علیرضا تجلی اردکانی ۱۲۶
- ۶-۲-۹ سلیم طهرانی ۱۲۶
- ۶-۳ کسانی که به دلایل سیاسی به هند رفتند: ۱۳۴
- ۶-۴ کسانی که به دلایل اقتصادی و بدست آوردن مناصب و دعوت دیگران به هند رفتند: ... ۱۳۴
- ۶-۵ کسانی که به دلایل مذهبی مهاجرت کردند: ۱۳۴
- ۶-۶ کسانی که جهت سیاحت و تجارت به هند رفتند: ۱۳۴
- ۶-۷ کسانی که به هند رفتند ولی به ایران بازگشتند: ۱۳۵
- ۶-۸ کسانی که همراه دیگران به هند رفتند: ۱۳۵
- ۷ - فصل هفتم: مهاجرین ایرانی در دوره اورنگ زیب عالمگیر (۱۰۲۷/۱۶۱۸- ۱۳۷ (۱۱۱۸/۱۷۰۷)

- ۱-۷ اورنگ زیب عالمگیر (۱۶۱۸/۱۰۲۷ - ۱۱۱۸/۱۷۰۷): ۱۳۸
- ۲-۷ معرفی معروفترین مهاجرین ایرانیانی به هند در دوره عالمگیر..... ۱۳۹
- ۱-۲-۷ محمد هاشم حکیم علوی خان شیرازی..... ۱۳۹
- ۲-۲-۷ قزلباش خان امید..... ۱۴۰
- ۳-۲-۷ ملّا محمد سعید اشرف..... ۱۴۰
- ۴-۲-۷ سید حسین خالص..... ۱۴۰
- ۵-۲-۷ ایمن قمی..... ۱۴۱
- ۶-۲-۷ راهب اصفهانی..... ۱۴۱
- ۳-۷ کسانی که به دلایل سیاسی به هند رفتند:..... ۱۴۷
- ۴-۷ کسانی که به دلایل اقتصادی و بدست آوردن مناصب و دعوت دیگران (جاذبه هند) به هند رفتند:..... ۱۴۷
- ۵-۷ کسانی که همراه دیگران به هند رفتند:..... ۱۴۸
- ۶-۷ کسانی که جهت سیاحت و تجارت به هند رفتند:..... ۱۴۸
- ۷-۷ کسانی که به هند رفتند ولی به ایران بازگشتند:..... ۱۴۸
- ۸-۷ کسانی که به دلیل مذهبی به هند رفتند..... ۱۴۸
- ۸ - فصل هشتم: مهاجرین ایرانی در دوره شاه عالم بهادر، اعظم شاه، فرخ سیر، محمدشاه ۱۱۱۸ تا ۱۱۳۵..... ۱۵۰
- ۱-۸ اعظم شاه، فرخ سیر، محمدشاه، شاه عالم بهادر:..... ۱۵۱
- ۹ - فصل نهم: ذکر تعدادی از امرای تیموری حامی شعرا و هنرمندان ایرانی..... ۱۵۵
- ۱-۹ بیرم خان خانان..... ۱۵۶
- ۲-۹ خان اعظم..... ۱۵۶
- ۳-۹ عبدالرحیم خان خانان..... ۱۵۷
- ۴-۹ خان زمان خان..... ۱۵۷

- ۱۵۸ ..... ۵-۹ ظفر خان
- ۱۵۸ ..... ۶-۹ کوکه خان (اعظم خان)
- ۱۵۸ ..... ۷-۹ میرزا جعفر آصف خان
- ۱۵۹ ..... ۸-۹ ملا نورالدین محمد ترخان
- ۱۶۰ ..... ۱۰ - جمع بندی و نتیجه گیری
- ۱۶۱ ..... جمع بندی و نتیجه گیری:
- ۱۷۴ ..... پادشاهان مغول هند یا گورکانیان یا تیموریان هند ۹۳۲ - ۱۲۷۴ / ۱۵۲۵ - ۱۸۵۸
- ۱۷۶ ..... فهرست منابع

فهرست جدول

صفحه	عنوان
۵۸	جدول شماره ۱: مهاجرین دوره همایون.....
۶۷	جدول شماره ۲: سفرای ایران و هند در دوره اکبر شاه.....
۷۶	جدول شماره ۳: مهاجرین دوره اکبر شاه.....
۹۹	جدول شماره ۴: سفرای ایران و هند در دوره جهانگیر شاه.....
۱۰۶	جدول شماره ۵: معرفی مهاجرین در دوره جهانگیر شاه.....
۱۲۱	جدول شماره ۶: سفرای و مهاجرین سیاسی دوره شاهجهان شاه.....
۱۲۶	جدول شماره ۷: مهاجرین ایرانی به هند در دوران شاهجهان شاه.....
۱۳۸	جدول شماره ۸: سفرای ایران و هند در دوره عالمگیر.....
۱۴۲	جدول شماره ۹: مهاجرین دوره عالمگیر.....
۱۵۱	جدول شماره ۱۰: مهاجرین دوره اعظم شاه، فرخ سیر، محمدشاه، شاه عالم بهادر.....

فهرست نمودار

صفحه	عنوان
۶۳	نمودار شماره ۱: مهاجرین دوره همایون شاه.....
۹۷	نمودار شماره ۲: مهاجرین دوره اکبر شاه.....
۱۱۹	نمودار شماره ۳: مهاجرین دوره جهانگیر شاه.....
۱۳۶	نمودار شماره ۴: مهاجرین دوره شاهجهان شاه.....
۱۵۱	نمودار شماره ۵ : مهاجرین دوره عالمگیر شاه ..
۱۶۷	نمودار شماره ۶: نمودار کلی مهاجرت به هند.....
۱۶۸	نمودار شماره ۷: درصد مهاجرت به هند در دوره صفویه.....

پیوست

صفحه

عنوان

- نقشه شماره : هند اسلامی ۱۷۰
- نقشه شماره ۲ : حکومت اسلامی دهلی ۱۷۱
- نقشه شماره ۳: هند اسلامی در اوج گسترش خود..... ۱۷۲
- نقشه شماره ۵ : پادشاهی مغولان هند..... ۱۷۳

کلیات، مقدمه

۱ - بیان مسأله

کوچ یا مهاجرت از شیوه‌هایی است که همواره انسان را برای سازگاری با محیط و فائق آمدن بر دشواری‌ها یاری کرده است. به عبارت دیگر، جریان مهاجرت در طول تاریخ راه‌کاری برای تنظیم طبیعی زندگی موجودات تلقی شده و همزاد زندگی اجتماعی بشر بود. انسان از همان ابتدا برای به دست آوردن مایحتاج زندگی خود و همچنین به دور ماندن از آسیب‌های موجود، به جابه‌جایی محیطی و مکانی پرداخته است. تلاش بیشتر برای پیدا کردن مکان مناسب برای زندگی، به مرور زمان تبدیل به مهاجرت شد. عوامل طبیعی همچون: زلزله، سیل، طوفان و... و عوامل غیرطبیعی همانند: جنگ و آتش‌سوزی، مسائل سیاسی و... از دلایل عمده‌ی انسان برای مهاجرت در طول تاریخ بوده است. مهاجرت انسان، بیشتر به دلیل بلایای غیر طبیعی بود که از این بین مسائل سیاسی و اقتصادی از بسامد بالایی برای این منظور برخوردار بوده‌اند و گاه موجب مهاجرت افراد یک کشور به کشورهای دیگری شده است.

این پژوهش به لحاظ موضوعی، دارای دو وجه است: از سویی بررسی موضوع، با علم تاریخ و از سوی دیگر با دانش علوم اجتماعی، بالخصوص جمعیت‌شناسی، ارتباط تنگاتنگی دارد. بنابراین در این تحقیق از نظریات علوم ذکر شده در ارائه مطالب نظری استفاده شده است.

اورت اس لی چهار عامل را در مهاجرت دخیل می‌داند که عبارتند از:

۱. عواملی که به حوزه‌ی مبدأ ارتباط دارد و موجب مهاجرت از ایران شده است.
۲. عواملی که به حوزه‌ی مقصد ارتباط دارد، همانند عوامل مناسب موجود در هند که باعث شد ایرانیان، آن کشور را برای زندگی انتخاب کنند.
۳. موانع بازدارنده.

۴. عوامل شخصی که ایجادکننده‌ی شرایط مناسب برای مهاجرت افراد به هند بود.^۱

مهاجرت دانشمندان و شاعران و به طور کلی ایرانیان در عصر صفویه به کشور هندوستان، از جمله موارد مهاجرت است.

---

۱. عبدالعلی لهسایی‌زاده، نظریات مهاجرت، تهران، نشر نوید، ۱۳۶۸، صص ۶۳ - ۶۲.

مهم این است که در بررسی‌ای سطحی و بر طبق اسناد و مدارک تاریخی موجود، که توسط نویسندگان وابسته به دربار پادشاهان، انجام شده مواردی از مهاجرت وجود دارد که دلایل آنها از جمله موارد بیان شده بود.

سؤال‌های اساسی این نوشتار بدین قرار است: ۱. دلایل مهاجرت‌های گسترده‌ی افراد در این زمان چه بود؟ ۲. این مهاجران بیشتر از کدامیک از نواحی قلمرو حکومت صفویه بودند؟ ۳. تأثیرات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی این مهاجرت‌ها بر جامعه‌ی عصر صفوی و هندوستانی چه بوده است؟ ۴. کوچ‌ها در چه شرایطی اتفاق افتاده است؟ ۵. به طور کلی جامعه‌ی مقصد و مبدأ به لحاظ جاذبه و دافعه دارای چه شرایطی بوده‌اند؟

۲. اهمیت موضوع

مهاجرت از فلات ایران به شبه قاره‌ی هند پدیده‌ای منحصر به یک دوره‌ی زمانی معین نیست، اما به نظر می‌رسد که این روند پس از تأسیس سلسله‌های اسلامی در این مکان، رشد و اهمیت ویژه‌ای پیدا کرد. مهاجران از فلات ایران در سده‌های سیزدهم و چهاردهم میلادی، در دربار سلاطین دهلی نقش قابل توجهی ایفا می‌کردند.^۱ تسخیر سند توسط محمد بن قاسم ثقفی در سال‌های آغازین سده‌ی هشتم میلادی و راه یافتن گروه‌های بیشتری از افراد به هند نشان می‌دهند، اگرچه معمولاً این کوچ‌ها ادامه یافته، ولی جریانی نسبتاً آرام، مستمر و زنجیری بود.^۲

نکته حائز اهمیت در تحقیق این است که بعد از حمله‌ی اعراب به ایران، ایرانیان (پارسیان) به آن سوی مرزهای کشور و بیش از همه به سوی کشور هند مهاجرت کرده‌اند که آغاز مهاجرت‌های گروهی و فردی به این سرزمین بوده و بعد از اسلام نیز ادامه داشته است، اما اوج مهاجرت ایرانیان به سرزمین هند، در دوره‌ی سلطنت صفویان در ایران و گورکانیان (مغولان تیموری) در هند اتفاق افتاد.

---

۲. ماساشی هانه دا، «اهمیت پژوهش‌های مربوط به مهاجرت ایرانیان به هند و یک رویداد ناخواسته»، ترجمه‌ی منصور صفت گل، تهران، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره‌ی ۷۰، ۱۳۸۲، ص ۵۷.

۳. فرهنگ ارشاد، مهاجرت تاریخی ایرانیان به هند: قرن هشتم تا هیجدهم میلادی، تهران، مؤسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۵، ص ۲۰۱.

مهاجرت ایرانیان به هند در این دوره به اندازه‌ای بود که می‌توان اذعان داشت که شاعران بزرگ فارسی‌گوی و هندیان پارسی‌گوی باعث بوجود آمدن سبک جدیدی به نام «سبک هندی» در شعر شدند که از برجستگان آن می‌توان به صائب تبریزی اشاره کرد.

۳. سؤال اصلی

مهم‌ترین عوامل داخلی و خارجی مهاجرت ایرانیان به هند در عصر صفوی چه بوده است؟

۳-۱. سؤال‌های فرعی

۱. تحولات و دگرگونی‌های سیاسی چه نقشی در مهاجرت به هند داشته است؟
۲. دگرگونی‌های اقتصادی چه نقشی در مهاجرت به هند ایفا کرد؟
۳. نقش مسائل اجتماعی و فرهنگی در مهاجرت به هند چگونه بود؟
۴. دربار تیموریان به عنوان یک عامل خارجی در پدیده‌ی مهاجرت چه نقشی به عهده داشت؟

۴. فرضیه‌های تحقیق

۱. به نظر می‌رسد جابجایی‌های قدرت و وابستگی به جریان‌های فکری سیاسی، که موجب جاذبه و دافعه در کشورهای مقصد و مبدأ می‌شود، در مهاجرت نقش اساسی به عهده داشته است.
۲. به نظر می‌رسد جابجایی‌های قدرت و وابستگی به جریان‌های فکری اقتصادی و تجارت در کشور مقصد و پشتیبانی مالی دولت گورکانیان از مهاجرین در مهاجرت نقش مهمی داشته است.
۳. فرض ما بر این است که جابجایی‌های قدرت و وابستگی به جریان‌های فکری دینی و مذهبی که گرایش دولت صفوی به تشیع و رفتار ناخوشایند با نقطویان و صوفیان و اهل سنت از جمله پیامدهای آن بود؛ جاذبه‌ی کشور مقصد برای مهاجرین به هند؛ حمایت حکومت‌های محلی مسلمان از مهاجران و تشویق و حمایت دربار تیموریان، بخصوص اکبر شاه، برای جذب علمای دینی به